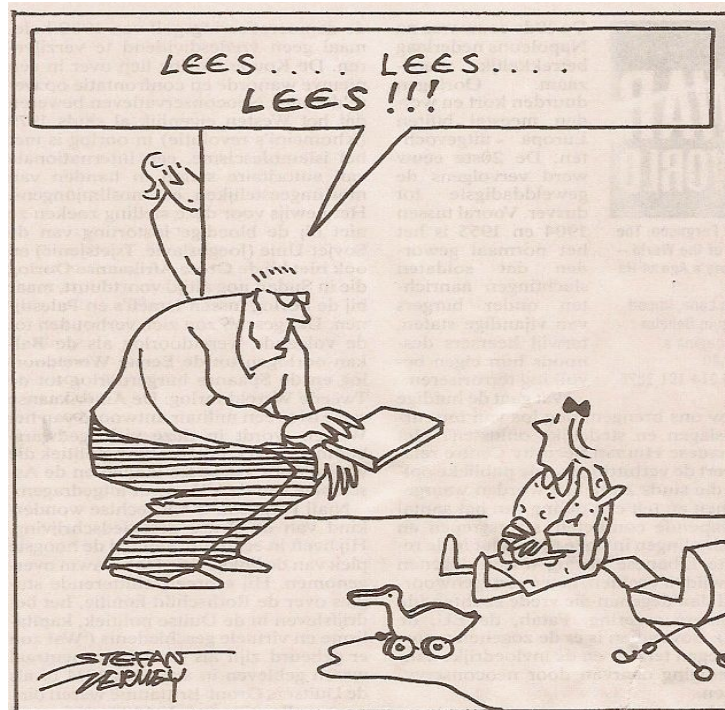

Lees!

Een overzicht van onderzoek naar de ontwikkeling van lezen bij dove kinderen en jongeren.

De Volkskrant 6 oktober 2006

1 november 2006
Marjolein Buré
Fodok

Inleiding

Vandaag is voor mij een belangrijk moment: het lezen van dove kinderen komt – weer- onder de aandacht van een breder publiek. Steeds als ik me weer verdiep in het lezen van dove kinderen, word ik gegrepen door het fascinerende van het thema, maar ben ik ook verbaasd dat er niet veel meer mensen dat hebben. Wellicht worden vandaag weer een paar mensen gegrepen: wat maakt het leren lezen van dove kinderen zo complex, terwijl het juist voor dove mensen een nog essentiëlere vaardigheid is om een zelfstandig en gelijkwaardig leven te kunnen leiden.

De titel van deze lezing 'Een overzicht van onderzoek naar de ontwikkeling van lezen bij dove kinderen en jongeren' is een zwaar onderwerp voor een kwartier, ofwel een kwartier is een belachelijke tijd voor zo'n onderwerp. Het zegt veel over de plaats van onderzoek in dit veld. Een snelle vogelvlucht dus maar!

Geletterdheid is een noodzakelijke voorwaarde om daadwerkelijk te participeren in deze multiculturele maatschappij. **Baker** (2000, p. 320) noemt in zijn definitie van geletterdheid naast termen als overleven, leren, persoonlijke contacten, welzijn en werk, ook burgerschap, ontwikkeling van de gemeenschap en politiek empowerment; geletterdheid is nodig 'to empower the mind'!

Levelt (1996) stelde bij presentatie van het boek 'TC en lezen':

"Dat velen van ons kunnen lezen is een volstrekt onverklaarbaar wonder, niet meer en niet minder dan een gelukkig toeval!"

En dat geldt dan al voor horenden, voor wie een behoorlijke vaardigheid in de gesproken taal een voorwaarde is om te kunnen leren lezen.

Het lezen van dove kinderen

Dove kinderen hebben een gebarentaal als eerste taal. In Nederland de Nederlandse Gebarentaal, de NGT. Nederlands is hun tweede taal. De gesproken vorm van het Nederlands is voor hen echter niet of niet voldoende toegankelijk om zo de taal te leren. Eén van de belangrijkste leesvoorwaarden, namelijk een goede beheersing van de mondelinge taal, is dus bij hen bij voorbaat onvervuld. Dove kinderen beginnen met leren lezen als zij het – gesproken- Nederlands nog nauwelijks beheersen. Zij moeten dus niet alleen leren lezen in een tweede taal, die alleen in zijn geschreven vorm volledig toegankelijk is, maar tegelijkertijd moeten zij die taal ook nog leren. Stelt u zich voor dat u Thais zou moeten leren alleen uit een boekje, door het schrift te bestuderen. Of dat U Thais zou moeten leren lezen zonder de gesproken vorm te kennen. Het enige onderzoek dat daarover bekend is, afgezien van doven, is dat van gevangenen die de taal van het land leren door middel van het schrift.

Maar dove kinderen doen dat dus.

De grote vraag is hoe. Daarover zijn in de loop der jaren niet alleen hypothesen opgesteld, maar ook stellingen ingenomen: leren dove kinderen op dezelfde manier lezen als horende kinderen, voor wie kennis van de klanken, het zogenaamde fonologisch bewustzijn, een belangrijke leesvoorwaarde is? Immers, als zij weten dat een woord is opgebouwd uit klanken, en zij kunnen die klanken koppelen aan lettertekens, kunnen zij, door die letters hardop te verklanken, de betekenis van een woord achterhalen. Dat fonologisch bewustzijn ook bij dove kinderen een belangrijke voorspeller is van de leesvaardigheid, met name bij dove kinderen die goed gebruik maken van hun hoorresten, is uit veel onderzoek gebleken. Maar niet alle goede dove lezers blijken te beschikken over fonologische vaardigheden. Maken zij dus gebruik van hele andere strategieën om te leren lezen en welke zijn dat dan?

Onlangs heeft **Luckner e.a.** (2006) met een aantal anderen bijna 1000 - Engelstalige- onderzoeken met betrekking tot het leren lezen van dove kinderen over 40 jaar vergeleken. Hij stelt vast dat er weliswaar de laatste jaren steeds meer onderzoek wordt gedaan op dit vlak, maar dat nagenoeg alle benaderingen slecht onderbouwd zijn door onderzoek en dat de resultaten van nieuwe methodieken slecht worden bijgehouden. Op een aantal van zijn conclusies zal ik straks terug komen.

Ik heb me moeten beperken met wat ik u hier vanmiddag presenteer. Ik geef een overzicht van:

- onderzoek naar leesresultaten van dove kinderen
- onderzoek naar 'dove' of 'meer visuele' strategieën die een rol kunnen spelen in het leesproces
- onderzoek naar leesmotivatie.

Ik zal afsluiten met een aantal aanbevelingen.

Onderzoek naar leesresultaten

In 1979 deed **Conrad** in Engeland een groot onderzoek, waaruit bleek dat Engelse dove kinderen een gemiddeld leesniveau bereiken van een 9-jarige. Dat onderzoek, dat de ervaringen in veel andere landen onderstreepte, was aanleiding om het dovenonderwijs te heroverwegen. Eén van de belangrijkste veranderingen sinds die tijd is dat gebarentalen in het onderwijs aan doven een grote of minder grote plaats kregen. **Torres Monreal en Santana Hernandez** deden in 2005 onderzoek naar de leesniveaus van Spaanse dove studenten met een min of meer gelijke uitkomst. Zij testten alle dove leerlingen van de Canarische Eilanden (93) tussen de 9 en 20 jaar. Zij concluderen dat dove studenten op 13-jarige leeftijd gemiddeld als 7-jarigen lezen. Ze vragen zich dan af of dove lezers genoeg linguïstische en taalspecifieke competenties hebben. Ze stellen een gebrek aan lexicale en grammaticale kennis vast.

Hennies, die in 2006 Duitsland de 'Leseкомпетenz' van 9 deels tweetalige dove kinderen en 11 slechthorenden onderzocht, komt tot een paradoxale conclusie: aan de ene kant hangt, met name in de slechthorendengroepen, de

leescompetentie samen met gehoorstatus, dat wil zeggen dat over het algemeen kinderen met meer hoorresten betere lezers zijn. Dat is ook goed verklaarbaar vanuit het idee dat fonologisch bewustzijn een grote rol speelt bij het lezen. Aan de andere kant blijken de tweetalige dove kinderen significant beter te lezen, en speelt daar de relatie tussen leesvaardigheid en gehoorstatus geen rol. Tweetaligen presteren nog steeds minder goed dan horenden, maar beter dan eentalig doven. Zij gebruiken meer tijd, vragen dieper door, zijn zelfbewuster en zorgvuldiger en proberen tot een uitwisseling van ideeën te komen. Hennies zoekt de verklaring vooral in het verband met metacognitieve vaardigheden.

Ook eerder onderzoek, bijvoorbeeld dat van **Strong & Prinz** uit 2000, toonde een duidelijk verband tussen ASL (American Sign Language) en leesvaardigheid in het Engels. Een goed ontwikkelde eerste taal zou daarvoor volgens hen een reden kunnen zijn, evenals het sociaal emotionele aspect: door het gebruik van een voor hen volledig te verwerven taal voelen deze kinderen zich meer geaccepteerd en hebben ze meer zelfvertrouwen.

In Nederland promoveerde **Loes Wauters** in 2005 met een proefschrift over leesbegrip bij dove kinderen. Zij onderzocht ruim 500 dove kinderen tussen 6 en 20 jaar. Het woordbegrip blijkt meestal op het niveau van horende kinderen, maar op zins- en tekstniveau blijft het achter. Vervolgens laat zij zien dat de manier van verwerven invloed heeft op het begrijpen van een betekenis: begrippen die door eigen ervaringen worden verworven, zoals 'fiets', of 'drinken', zijn voor dove kinderen gemakkelijker dan begrippen, die door een verbale omschrijving moeten worden uitgelegd, zoals 'woestijn', of 'armoede'. **Stephen Powers & Susan Gregory** vatten in 1998 een groot aantal onderzoeken naar de onderwijsresultaten van dove kinderen in Engeland samen. Voor wat betreft lezen concludeerden zij dat, hoewel er weinig vergelijkbare gegevens worden bijgehouden, dove kinderen over het algemeen een aantal jaren achter liggen op hun horende leeftijdgenoten, maar dat er opvallende uitschieters naar boven zijn. Uit de onderzoeken, die zij vergeleken, blijkt de mate van gehoorverlies zeker niet de belangrijkste factor voor leessucces. Zij stellen dat vaak kleine technische leesvaardigheden worden gemeten en dat nauwelijks rekening gehouden wordt met de kwaliteit van de leesinstructie, de opbouw van het curriculum of de effecten van tweetaligheid. Dat laatste zou bijvoorbeeld in het onderzoek van Loes Wauters ook een reden kunnen zijn voor de achterstand van dove kinderen als het gaat om zins- of tekstbegrip. Wellicht is hun vaardigheid in het Nederlands nog niet voldoende ontwikkeld. Powers en Gregory pleiten voor meer aandacht voor aspecten als 'socialisatie van geletterdheid', dat wil zeggen omgaan met boeken en het gebruik van geschreven taal.

Onderzoek naar speciale 'Dove' strategieën

Veel onderzoekers proberen te achterhalen welke factoren een rol spelen bij het (leren) lezen van dove mensen.

Grushkin (1998) stelt, bij vergelijking van onderzoek naar het lezen van dove kinderen, dat er zeker dove lezers zullen zijn die profijt hebben van training van hun fonologische vaardigheden, maar dat dat een onderwijsmethode is die gericht is op het oefenen van de zwakke punten van de leerlingen. Hij concludeert dat aandacht voor veel verschillende visuele strategieën noodzakelijk is, waarbij de focus moet liggen op waar dove kinderen goed in zijn: het visuele. Hij benadrukt dat gezocht moet worden naar bruggen tussen ASL en geschreven Engels en pleit voor verder onderzoek naar de rol van vingerspelling, meer gestructureerde oefening in het gebruik van morfologische kenmerken bij het zoeken naar betekenis van woorden, en ook voor het overwegen van het gebruik van een systeem om een gebarentaal vast te leggen.

Bagga-Gupta (2000) deed in Zweden uitgebreid exploratief onderzoek naar de 'Visual Language Environments' in tweetalige scholen. Zij constateert dat, hoewel in navolging van programma's voor horende tweetaligen, in het curriculum het Zweeds en de Zweedse Gebarentaal gescheiden zouden worden aangeboden, in de klassenpraktijk beide talen 'dynamisch' met elkaar verbonden moeten zijn. Juist het functioneel en contrastief gebruik van beide talen maakt dove leerlingen optimaal vaardig, zowel in het geschreven Zweeds als in de Zweedse Gebarentaal. Immers, in het dagelijks leven zullen dove mensen voortdurend van beide talen gebruik maken: Zweedse Gebarentaal (SSL) om de inhoud van een geschreven boodschap te begrijpen, geschreven Zweeds om iets te onthouden om in SSL te doen.

Naar het gebruik van *morfologie* hebben **Gaustad&Kelly** onlangs onderzoek gedaan (2004). Zij constateerden dat dove studenten met zelfde leesvaardigheid als een groep horende, minder wisten over het afleiden van woordbetekenissen door middel van morfologische kenmerken. Hun aanbeveling is het ontwikkelen van een specifieke leerlijn voor morfologie, speciaal voor dove kinderen. Ook **Nunes, Pretzlik en Burman** (2004) pleiten voor een dergelijke leerlijn en geven veel voorbeelden.

Hirsh-Pasek onderzocht al in 1987 de rol van *vingerspelling* als alternatief voor de fonologische representatie van geschreven taal. Zij concludeert dat training in vingerspelling ertoe kan leiden dat ook dove lezers zich een intern systeem eigen maken dat direct gerelateerd is aan het alfabet. In mijn eigen onderzoek naar de leesstrategieën van een zestal dove kinderen (**Buré**, 2000), die met NGT als voertaal het Nederlands leerden lezen, bleek vingerspelling een belangrijker rol te spelen dan verklanking, bij het zoeken naar betekenissen van onbekende woorden. Recent onderzoek van **Puente** en anderen, uit Chili (2006) bevestigt deze uitkomst bij een grotere populatie. Zij onderzochten vingerspelling en sign language als alternatieve codes om woorden te lezen en schrijven. Zij beschouwen vingerspelling als één van de middelen of strategieën die een rol kunnen spelen. **Schleper** (2003) publiceerde een interessant en praktisch artikel over hoe heel jonge dove kinderen spelenderwijs en functioneel kunnen leren vingerspellen ruim voordat ze het alfabet kennen.

Mayer & Wells (1996) gebruikten het alfabetisch principe van 'ons' schrift als argument om te pleiten tegen een tweetalige aanpak voor het leren lezen bij dove kinderen. Zij laten zien dat het leren lezen in een tweede taal aanzienlijk gemakkelijker gaat als een kind al kan lezen in zijn eerste taal. En een gebarentaal, die ook nog eens visueel is in plaats van auditief, heeft geen schrift, stellen zij. Er zijn dus te weinig *bruggen* tussen ASL en geschreven Engels.

Livingston (1997) stelt daarentegen dat in onze westerse landen bij het leesproces weliswaar klanken aan tekens worden gekoppeld, maar dat bijvoorbeeld in het Chinees sprake is van het koppelen van een concept aan één 'teken'. Zo zou een gebaar/concept wel degelijk aan een geschreven woord gekoppeld kunnen worden.

Jane Coerts maakte in 1997 in een lezing duidelijk dat bijna alle leesvoorwaarden in NGT ontwikkeld kunnen worden: in NGT kun je over allerlei aspecten van taal- en taalgebruik communiceren, en zo metalinguïstische vaardigheden ontwikkelen. Onderzoek van **Robert Hoffmeister** (1994) bevestigt deze stelling op het punt van synoniemen en antoniemen.

De Ierse onderzoeker **Duffin** (2005) is, net als Mayer en Wells, op zoek naar bruggen tussen ISL (Irish Sign Language) en geschreven Engels. Vanuit de theorie is hij voorstander van het inzetten van *Sign Writing*, maar hij zou dove lezers ook willen toerusten met een aantal verschillende leesstrategieën en hun zelfvertrouwen willen bevorderen.

En dan komen we op het vlak van minder technische maar minstens zo belangrijke zaken als leesmotivatie.

Onderzoek naar leesmotivatie

Edmunds en Bauserman (2006): 'Motivatatie maakt het verschil tussen tijdelijk en kunstmatig leren en permanent en geïnternaliseerd lezen'. (p.414) Essentiële factoren daarbij zijn: zelf kiezen van boeken, persoonlijke interesse, toegang tot boeken en actieve betrokkenheid van anderen.

Op **Gallaudet University** loopt vanaf 2003 een longitudinaal project: 'Signs of Literacy', dat zich richt op een 'Deaf Way' van lezen: op welke manier zetten dove volwassenen met kinderen zowel ASL als Engels in, bijvoorbeeld bij het interactief lezen van boeken? Zij pleiten voor het zoeken naar verschillende ingangen bij het leren lezen en voor het scholen van leerkrachten. Ze zoeken ook naar manier om effectiever gebruik te maken van de mogelijkheden van internet.

Paul (2006) pleit ervoor om het begrip geletterdheid te verbreden. Hij voert het concept 'multiple literacies' in en noemt ook 'non-printed' vormen, zoals computers, netwerken, technologie. Een pleidooi dus om alles in te zetten dat je maar enigszins 'leesbaar' zou kunnen noemen. Dit citaat van **Aleid Truyens** uit De Volkskrant eind september bij het begin van de kinderboekenweek sluit daarbij goed aan. Zij zegt: '*De leesbevordering zou haar slag moeten slaan op scholen, met ziekenhuizen de enige plaats waar iedereen komt. Maar scholen gebruiken schoolboeken.*'

Gibson (2005, *Das Zeichen*) breekt een lans voor het inzetten van e-Books ter bevordering van de leesvaardigheid van dove leerlingen. Hij is op zoek naar echt tweetalig materiaal, gebaseerd op een leesbevorderingsproject in Manchester. Dove kinderen moeten wel geschoold worden in 2-talig lezen.

Tot slot vond ik een aantal overlappende aanbevelingen, die niet alleen door **Luckner e.a.** (2006) werden gegeven, uit de enkele onderzoeken waarvan hij constateerde dat ze werkelijk effect hadden, maar ook door **Schleper** (2002) van Gallaudet University en algemene leesonderzoekers als **Vernooy** (2005) uit Nederland en **Cole** in *The Reading Teacher* (2003). Daarmee wil ik afsluiten, om zowel ouders als scholen te vertellen wat ze eigenlijk al weten, maar dat vaak zo moeilijk is om consequent te doen:

- Creëer een rijke leesomgeving, waarin kinderen veel leeservaring kunnen opdoen met echte en gevarieerde literatuur
- Lees zelf en laat kinderen met regelmaat stillezen
- Besteed veel aandacht aan het uitbreiden van de woordenschat: praat over verhalen en gebeurtenissen
- Stimuleer een kritische houding
- Heb en houd hoge verwachtingen van het kind

Aanbevelingen

Leren lezen van dove kinderen is een complex proces:

- Bestudeer de resultaten van bestaand onderzoek en vertaal die naar de praktijk!

Investeer vervolgens in **onderzoek** naar het leesproces: alleen het dove kind zelf kan laten zien hoe het leest! Kijk open, creatief en 'doof'. Sluit niets uit.

- o Welke strategieën gebruiken goede dove lezers?
- o In hoeverre kan gebruik gemaakt worden van een 'doof' perspectief bij het leren lezen?
- o Gebruik onderzoek naar het leesonderwijs aan horende kinderen
- o Onderzoek het soort lezen dat het internet vraagt
- o Onderzoek mogelijkheden om multimedia creatief en zinvol in te zetten

- Ontwikkel **scholing- en uitwisselingsprogramma's** voor docenten die met dove kinderen werken (vgl tijdschriften als 'The Reading Teacher' en 'Reading Research Quarterly') (en Vernooy):

- o Vergroot hun kennis over (leren) lezen en houdt die actueel: bestudeer en analyseer met hen bestaand –meestal Engelstalig- onderzoek en leg linken naar de praktijk: hoe beter docenten weten waarom ze doen wat ze doen, des te beter zullen zij lesgeven!
- o Ontwikkel op grond van onderzoek en de praktijk manieren om dove kinderen werkelijk tweetalig leesonderwijs te geven: bruggen

tussen NGT en geschreven Nederlands, denk na over sign writing;
leg good practices vast!

- o Geef hen middelen om hun kennis en ervaring te delen met ouders.
- o Stimuleer hen om ook zelf te lezen!

- Stimuleer en **informeer ouders** op alle mogelijke manieren:

- o Ontwikkel beeld- en schriftmateriaal in verschillende talen
- o Scholing
- o Websites
- o ...

Literatuur

(gebruikt in deze lezing)

Bagga-Gupta, Sangeeta (1999)

'Visual Language Environments.' *Visual Anthropology Review* 15/2, 95-120

Baker, C. (2001)

Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. Clevedon, Buffalo, Toronto, Sydney: Multilingual Matters Ltd

Coerts, Jane (1997)

The relationship between first language skills and reading in deaf children. Paper, presented at the ANZCED Conference Adelaide, januari 1997

Cole, J.E. (2003)

'What motivates students to read? Four literacy personalities'. In: *The Reading Teacher* Vol 56/4 326-336

Duffin, D. (2005)

'Access to Academic English: The Development of a Meta-Linguistic Curriculum – Deaf Students' Access to Academic English'. In: *Deaf Worlds* 21/2 1-30

Edmunds, K.M. & Bauserman, K.L. (2006)

'What teachers can learn about reading motivation through conversations with children.' In: *The Reading Teacher* 59/5 414-424

Erting, C.J. (2003)

Signs of literacy: An ethnographic study of ASL and English literacy acquisition. In B. Bodner-Johnson & M. Sass-Lehrer (Eds.), *The Young Deaf or Hard of Hearing Child: A Family-Centered Approach to Early Education* (pp. 455-467). Baltimore: Brookes Publishing.

<http://www.brookespublishing.com/store/books/bodner-5796/index.htm>

Gaustad, M.G. & Kelly, R.R. (2004)

'The Relationship between Reading Achievement and Morphological Word Analysis in Deaf and Hearing Students Matched for Reading Level'. In: *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* Vol. 9/3 269-285

Gibson, S. (2005)

'Der Einsatz von eBooks zur Förderung der Zweisprachigkeit gehörloser Schuler.' In: *Das Zeichen* 71/05 381-383

Grushkin, Donald A. (1998)

- 'Why shouldn't Sam read? Toward a New Paradigm for Literacy and the Deaf.' *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* 3/3, 179-204
- Hennies, J. (2006)
'Lesekompetenz und Schulleistungstests'. In: *Das Zeichen* Vol. 72/06, 82-95
- Hirsh-Pasek, Kathy (1987)
'The metalinguistics of fingerspelling: An alternate way to increase reading vocabulary in congenitally deaf readers.' *Reading Research Quarterly* fall '87, 455-474
- Hoffmeister, Robert J. (1994)
'Metalinguistic Skills in Deaf Children: Knowledge of Synonyms and Antonyms in ASL', in: G.Mann *Proceedings of Post Milan Conference* Washington DC: Gallaudet University Press (?), 151-175
- Kuntze, M. (1998)
'Literacy and Deaf Children: The Language Question'. In: *Topics in Language Disorders* 18/4 1-15
- Levelt, J.M. (1996)
'Kunnen lezen is ongewoon voor horenden en doven.' *Lezing bij aanbieder Totale Communicatie en Lezen, aan staatssecretaris E.Terpstra*, 18 januari 1996
- Livingston, S. (1997)
Rethinking the Education of Deaf Students. Portsmouth: Heinemann
- Luckner, J.L., Sebald, A.M., Cooney, J., Young III, J. & Goodwin Muir, S. (2006)
'An Examination of the Evidence-Based Literacy Research in Deaf Education'. In: *American Annals of the Deaf* Vol.150/5, 443-456
- Mayer, Connie & Gordon Wells(1996)
'Can the Linguistic Interdependence Theory Support A Bilingual-Bicultural Model for Literacy Education for Deaf Students?' *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 1/2 93-107
- Nunes, T., Pretzlik, U. & Burman, D. (2004)
'Helping Deaf Children'. In: *BATOD Magazine*, Nov. 2003
- Paul, P.V. (2006)
'New Literacies, Multiple Literacies, Unlimited Literacies: What Now, What Next, Where to?' in: *Journal of Deaf Studies and Deaf Education* Vol. 11/3 382-387
- Powers, S. & Gregory, S. (1998)
The Educational Achievements of Deaf Children. Research Report RR65. Norwich: Department for Education and Employment
- Puente, A., Alvarado, J.M. & Herrera, V. (2006)
'Fingerspelling and Sign Language as Alternative Codes for Reading and Writing Words for Chilean Deaf Signers'. In: *American Annals of the Deaf* Vol. 151/3 299-310
- Torres Monreal, S. & Santana Hernandez, R. (2005)
'Reading Levels of Spanish Deaf Students'. In: *American Annals of the Deaf* Vol. 150/5 379-384
- Truyens, A. (2006)
'Als we de angst een kans gunnen, dooft het licht: er is een voor iedereen toegankelijke zuil; die van de cultuur.' In: *De Volkskrant* 30/09/2006
- Schleper, David R. (2002)

Principles for Reading to Deaf Children.

www.Clerccenter.gallaudet.edu/Literacy

Schleper, D.R. (2003)

'Fingerspelling ain't easy' in: Odyssey Fall 2003 24-28

Strong, Michael & Philip Prinz (2000)

'Is American Sign Language Skill Related to English Literacy?' in:

C.Chamberlain, J.P.Morford & R.I.Mayberry *Language Acquisition by Eye*
Mahwah, New York: Lawrence Erlbaum & Associates

Vernooy, K. (2005)

Elke leerling een competente lezer! Amersfoort: CPS

Wauters, L. (2005)

Reading comprehension in deaf children: The impact of the mode of
acquisition of word meanings. Proefschrift Radboud Universiteit Nijmegen.
Nijmegen: EAC, Research Centre on Atypical Communication